

Peremlétben?

Megnyitó gondolatok a legújabb Tiszazug kutatásokról épült kiállítás elé,

Írta: Dr. Csatári Bálint, geográfus, a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat elnöke, egyetemi docens,

Szolnok, 2011.június 17.

Tisztelt Közönség! Hölgyeim és Uraim! Kedves Megjelentek!

Köszönöm a megtisztelő meghívást és a felkérést erre megnyitóra. A Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat Elnöksége ez év februári újjáalakulása óta éppen azon munkálkodik, hogy a magyar vidéket érintő fontos eseményeken jelen legyen, szorgalmazza és elősegítse a vidékeinkről szóló tudás terjedését, kezdeményezze a párbeszédet a vidékért dolgozó kutatók, szakemberek, a politikusok és a közösségi, civil szervezetek között. A Tiszazug nemrég befejeződött, izgalmas és átfogóan érdekes kutatásáról szóló kiállítás megnyitása is egy ilyen alkalom lehet.

A második gondolatot is köszönőmmel illik kezdeni. Valamennyiünk nevében köszönöm a munkában részt vevő kutató kollegák munkáját, akiknek újabb és újabb eredményei, - majd utána a gondos kiállítás-tervezők és szervezők tevékenysége - lehetővé tették, hogy ma itt lehessünk és átfogó képet kaphassunk az Alföld történeti, földrajzi és néprajzi szempontból is az egyik legizgalmasabb kistájáról, a Tiszazugról.

Éppen negyedszázada annak, hogy a kecskeméti akadémiai Alföldi Tudományos Intézet kutatójaként, akkor még a Szolnok Megyei Tanács felkérésére foglalkozni kezdtünk ezzel a vidékkel. Modern geográfiai módszerekkel igyekeztünk vizsgálni a települések közötti térkapcsolatokat, s sokszor nem értettük miért ilyen csekély számúak azok a társközségi létbe kényszerített falvak között. Vagy Magyarország össze faluját érintő kutatásunk során egyetlen falu volt a csaknem 3000-ból, amelyik egyikhez sem tudtunk matematikai módszerrel „hozzá hasonlítani”. Ez volt egyébként: Cserkeszőlő. Aztán rájöttünk Szabó Lászlóval és másokkal folytatott beszélgetéseink során, hogy ez a tiszazugi világ annyi világ, ahány faluja van. Csépa, ahonnan egy derék fiú járt hozzám az intézetbe Csermely Péter tehetséggondozó programjába, vagy Tizsasas, ahol japán kollegákkal kutattunk együtt, s később kiderült, hogy a ma Osakában és Japánban is egyetlen magyar tanszék vezetője, Hirokazu professzor ott tanult meg igazán magyarul, házról házra járva, beszélgetve a rendszerváltozás magyar alföldi falusi sajátosságairól. Közös tanulmányunkat Montreálban, a történészek világkongresszusának jelenkor történeti szekciójában adtuk elő. Vagy ott van Tiszazug, amely

talán ki akart szakadni e peremléből, amikor Bács-Kiskun megyébe kérte át magát. S mi váltig mondtuk, ez nem attól függ, hogy melyik megyében van egy település. Szegedi főnököm meg mindig Tiszainokáról regél, ahol tíz éve van paraszti házból átalakított üdülőháza, s ahol mindig visszanyeri életerejét. S talán a peremlét legsajátosabb megnyilvánulásának tarthatjuk, hogy az utóbbi két évtized igen derék geográfus egyetemi hallgatóim sora érkezett Kunszentmártonból.

Azt hiszen mindenezek az élmények, azzal együtt, hogy a város mezővárosi oklevelében az első vásárt éppen a névnapomra engedélyezte Ferenc császár, sok élményanyagot is adtak ahhoz, hogy e kis megnyitó megírjam.

Ismerjük, tudjuk, nagyjából kétféle típusú kiállítás-megnyitó létezik. Az egyik konkrétan arról szól, ami láthatunk, a másik féle meg arról, amilyen gondolatai támadnak a megnyitást vállalónak arról, amit láthatunk, láthatnak. Én, engedelmeimmel, az utóbbit választom.

Peremlét? Mit is jelenthet ez a kifejezés? Földrajzi, történelmi értelemben egyértelműen perifériát, amely a központoktól távoli területeken alakul ki, s lehet többféle: gazdasági, geográfiai, politikai-hatalmi periféria, egyaránt. A mi térségünk a Tiszazug, mint neve is mutatja, „zug”, azaz forgalmi árnyékterület. Ahogy Bulla Béla a múlt századi híres magyar geográfia mondta: az olyan tájneveinknek, mint Bácska, Kiskunság, Tiszazug, az emberek tudatában mélyen gyökerező földrajzi tartalma van. Azt hiszen ez tartalom bizonyos tekintetben a peremlét egyik megnyilvánulása, amely talán a Tisza és Körös folyók szabályozása óta változik, alakul. S ennek adja egyik kiváló megjelenítését a kiállítás.

A peremlét nyilván az ott élők tudatában is jelen van. Sok kudarc halmozódott fel az évtizedek alatt. Ahogy Szabó László mondta egyszer egy tiszazugi tanácskozásunkon, annyi sikeres kísérlet indult itt el, de mire kiegyenesedett volna a dolog, például elég csak a szőlő és zöldségtermesztés kísérleteit említeni, akkora mindig jött valami gyökeres politikai vagy tulajdoni változás. A peremlét meg maradt, csak más formában, más tartalommal, más politikai vagy hatalmi befolyásokkal. Azért is nehéz erről beszélni, mert sajnos az elmúlt húsz esztendő sem igazán hozott valódi és gyökeres változást ebben a létben.

Most viszont a világ és Európa vidékei sokak szerint nagy változások előtt állhatnak. Az olyan vidékek egyes földrajzi tényezői, mint amilyenek a mi kistájunk, a Tiszazug is rendelkezik: a csodálatos, alig háborgatott természeti környezet, az élő folyóvíz és mesés holtágak, a gyógyvizek, a jó levegő, az egészséges és sokféle élelem előállítására alkalmas földterületek, egyértelműen felértékelődnek. A sokoldalú fenntartható vidékfejlesztés minden tényezője jelen van tájban. Pusztán az a kérdés, hogy a tiszazugi kistérség még itt maradt

lakosságának, települési társadalmi közösségeinek van-e még hite és főleg kulturális és szellemi tartaléka abban, hogy elhiggye: a peremlét a globális világ kétségtelen pusztításaival szemben akár előnyt is jelenthet. Ha a globális hatásokkal szemben a lokális lehetőségeiket érdemben számba veszik (mint ahogy azt a múltira vonatkozóan a kutatók megtették). Ha elhiszik azt, hogy a siker és a boldogság nem pusztán az anyagiakkal mérhető, ha újabb két évtized múltán nekilátnak a vidékük érdemi megújításhoz. Kis lépésekkel, sokat gondolkodva, vitatkozva.

Egyik híres osztrák vidékkutató, a Laxenburgban kutató Hielig professzor írta le nemrég, hogy hogyan is változik a vidékről szóló tudáskészlet. Ha azt összességében 100-nak veszem, akkor nyolcvan – kilencven éve e készlet 2/3-át a generációkon át örökölt, mondhatni univerzális, s e kiállításon is szépen bemutatott paraszti tudás adta. A maradék egyharmadában már megjelent a modern, gépesített mezőgazdaság is, s egy két ún. helyi tudáselem, amit csak az adott helyen ismertek. Bellon Tibor nemzeti uram felejthetetlen Tisza filmje óh mennyi ilyet bemutatott már két évtizede. A múlt század hatvanas-hetvenes éveire a gépesített, kemizált modern mezőgazdaság uralta már ezt a tudáskészletet, az őseinktől örökölt tudás szinte nullára csökkent, s a helyben teremthető ismereteknek is kevés szerep jutott. Annyira jellemzővé vált ezzel együtt az elidegenedés a tájtól, hogy mikor a tiszai ciánszennyezéskor megkérdeztük a nagyrévi bácsit, hogy mit tapasztal a folyón, akkor azt mondta: mindjárt bekapcsolom a TV-t és megnézem mit mutatnak róla. A jó hírem Heilig professzor elképzelése szerint az, hogy a XXI. század küszöbén a vidékeken ismét megnő a helyi tudás szerepe. S nemcsak a régi tudások készlete teremthető újjá, (például a nagymama lekvárja formájában), hanem 2/3 részt fog elfoglalni az adott helyben, az adott vidéken teremthető, születő tudáskészlet, az úgynevezett „in situ” tudás. Sokféle helyről lehet ma információkat gyűjteni ahhoz, hogy utána az adott vidéki térségben saját, adaptív tudás váljék belőle. A jövőben nem szabadna vidékeinket csak a pályázatok által behatárolt keretek között tartani. Sokkal erőteljesebb közös- és közösségépítő munkára van szükség ahhoz, hogy ezek a tudások megszülessenek, hogy legyenek, akik ezeket gondozzák, világra segítik, majd működtetik. A peremlétben is mindig voltak ilyen kiváló emberek. Szerintem, most is vannak, csak meg kellene őket találni. És támogatni.

Talán onnan lehetne kiindulnunk, ahogy az egyik híres Angliában dolgozó indiai vidékfejlesztő, Satis Kumar hitvallása szól: „mindennek alapja a munka, amelynek három dimenziója van”. Az első a földdel, a talajjal, a természettel vagy tágabban mondva a környezetünkkel foglalkozik, a második a társadalommal, a közösséggel, a körülöttünk élő embertársainkkal, a harmadik a saját lelkünkkel, az önmegvalósításunkkal. Tudom, rögtön azt

gondolják más kultúrkör, más tradíciók, más vidéki világ. Mégis az a sejtésem, hogy ezek a sajátos a munka dimenziói mögé rejtett – jellemzően vidéki értékek azok, amelyekre a most dúló válság közepette mégis érdemben gondolni lehet. Sőt e kiállítás is erre nagyszerű példa.

A mi magyar vidékeink és a föld viszonya még mindig nem dőlt el talán teljesen. Az aggodalmam igen nagy. Ez a pótolhatatlan, mondhatni örök és megújuló alapérték nemcsak annak csökkenő eltartó-képessége tekintetében fontos, hanem az áttekinthetetlen és kusza birtokviszonyai szinte megakadályozzák, hogy a föld (az erdő, a rét és a legelő) – tágabban tehát a környezet és a falu szerves együttélése újjászülethessen. Pedig talán még nincs veszve teljesen a dolog, ha a másik alapérték hordozója a lokális közösség erre erőteljesen ráhatni igyekszik. A közös erdőbirtokosság visszaállítása a székely falvakban szinte csodákat hozott. Két évtizede itt is volt közösen művelt és egyéni módon művelt birtok is. Talán érdemes lenne újra foglalkozni vele. Az új vidékstratégia bizonyos konkrét lehetőséget is biztosít majd a falusi önkormányzatok számára.

A másik, szintén a munka dimenziójából levezethető vidéki érték a társadalomban, a közösségben való szorgoskodás lehetősége. Erre szerencsére ezer jó példa akad, itt a Tiszazugban is. Nagyon támogatni kellene őket a jövőben.

S végül marad a saját lelkünk, gondolatvilágunk és önmegvalósíthatóságunk értéke ebben a gondolatmenetben. Nyilván ez csak áttételesen fogalmazható egyfajta kézzelfogható értéké. Talán onnan indulhatnánk el, hogy a mai, s igen erőteljesen átalakuló világunkban újra fontos lesz, hogy hogyan gondolkodunk a helyről, ahol élünk, a tájról, annak természetes és épített környezetéről, aminek kulturált és tudatos fenntartható fejlődését kellene biztosítanunk. Hogy hogyan gondolkodunk egymásról, a szomszédságról, a hazáról, Európáról.

Ez – hacsak néhány gondolat erejéig is – átvezet saját, szűkebb szakmám a geográfia tudományterületének egyik legérdekesebb a behaviorista (vagy egyszerű fordításban) a viselkedés-földrajzi ágához. Mert a modern földrajz már régen nemcsak arra igyekszik választ adni, hogy hol van Kunszentmárton és miért éppen itt? Hanem arra is, hogy milyen az itt élők azonosságtudata, helyismerete. S van-e a közösség „itt élésének” valamiféle jelentéstartalma, amely akár az értelmén túlmenően érzelmi-lelki viszonyokkal is meghatározott. Ahogy a modern geográfia művelői mondják, az ember nemcsak az adott környezetében és a házában él, hanem egy – az adott hely szelleme által meghatározott – szimbolikus világban is, amelyek éppúgy cselekvésre készíthetők, mint a fizikai szükségletek, vagy kényszerek.

Azt hiszem ez roppant izgalmas tudományos és kulturális érték-kérdés napjainkban. Hogyan lehet a kiállításon bemutatott hajdani értékek mellé új értékeket, szimbólumokat

teremteni. Új lokális helyi és táji identitást, ami érzelmileg befogadható. Most talán újra több efféle megoldásra lenne szükség. Olyan konkrét, sokak számára önmegvalósítást jelentő tiszazugi vidéki cselekvési programokra, amelyek sok családnak jelenthetnek közös boldogulást. Tisztában kell lennünk vele, hogy a modern társadalmak progresszivitása és erőszakossága a helyi kultúra, a lokális identitás ellen hat, de meggyőződéssel merem kijelenteni: a mai világban szinte egyetlen esélyünk, hogy a kultúránkra, hagyományainkra alapozva megkíséreljük a lehetetlent.

S ehhez adhat rengeteg fontos támpontot ez a kiállítás. Minden gondolata az sugallja, hogy a peremlétben is lehetett tenni. Sőt.

Még egyszer gratulálva gondos és sikeres kutatásaikhoz, remélve azt, hogy a megnyitómban felvillantott modern vidékfejlesztési gondolatok is összekapcsolódnak majd a jövőben, mind az Önök eredményeivel, s még inkább a Tiszazug megújulásával, a kiállítást ezennel és örömmel megnyitom.

Köszönöm a figyelmüket és hasznos tanulmányozást kívánok!